

דברי תורה

מאת נ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

שנאמרו בליל זאת חנוכה תש"פ לפ"ק

יוצא לאור ע"י מכון מעדני מלך וויען - גליון אלף קמ"א

וכמו כן לתירוץ השני של הבית יוסף שבבוקר מצאו הנרות מלאים שמן, יש גם כן הספק, אם מה שדלק כל הלילה היה שמן הברכה והנשאר בבוקר היה השמן שמתחילה הטבעי, או להיפך שהשמן הטבעי שמתחלה דלק כל הלילה, וכלה, והשמן שמצאו בבוקר היה של ברכה, והנפקותא גם כן כמו לפי התירוץ הראשון.

ואם כן יש לנו ספק אם לקבוע שבעה הראשונים ולא השמיני, או לקבוע השבעה האחרונים ולא הראשון. וידוע דברי התוספות (בבא קמא יא. ד"ה דקא) לענין ספק ספיקא בדאורייתא, דאם הוא תרתי דסתרי לא נוכל להקל בשניהם ע"ש. וכמו כן דברי הר"ן (מגילה ה: ד"ה ולענין, מובא בב"י א"ח סימן תרפח סק"ד ד"ה כרך) לענין ספק דרבנן דלא נוכל להקל בשניהם. ודברי הר"ן (פסחים קח. ד"ה השתא) לענין הסיבה כמו כן דלא נוכל להקל בשניהם. ולכך קבעו כל השמונה ימים לחומרא, ומיושב קושיא הראשונה (שהקשו האחרונים דלשני תירוצי הבית יוסף קשה על יום השמיני). וגם קושיא השניה מדוע לא עשאו ט' ימים משום ספיקא דיומא מתורץ בזה בשני אופנים, א' דלענין ספיקא דיומא אין כאן תרתי דסתרי. ב' דלענין ספיקא דיומא שוב הוא ספק ספיקא ע"כ.

ותוכן הדברים דלכאורה לא הוה להו לקבוע ימי חנוכה, הן ביום הראשון והן ביום השמיני, כי לא ידוע לנו מתי היה הנס אי בראשון אי בשמיני, וספיקא דרבנן אולינן לקולא. אך להקל בשניהם אי אפשר דהוה תרתי דסתרי, על כן קבעוה בשניהם. אך זה עדיין צריך ביאור, דהא בדברי הר"ן (מגילה שם) מבואר בעיר שהוא ספק אי הוה מוקף חומה

מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו, זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו (תהלים קיח-ג). ונראה דהנה ידוע קושיית הבית יוסף למה קבעו חנוכה שמונה ימים, הלא הנס לא היה כי אם לשבעה ימים. ותירץ שלאחר שנתנו השמן בנרות המנורה כשיעור, נשאר הפך מלא כמו בתחלה, וניכר הנס אף בלילה הראשונה. עוד תירץ שבבוקר יום ראשון מצאו הנרות מלאים שמן ע"כ. והקשו על זה דאם כן יקשה על יום השמיני, שלא היה בו נס. עוד הקשו למה לא קבעו חנוכה תשעה ימים משום ספיקא דיומא ע"כ. והיינו כי ביום השמיני יש לנו שתי קושיות, חדא למה לא די בשבעה, שנית אם יש סיבה לקבוע שמונה, יש לקבוע בחוץ לארץ עוד יום, תשעה ימים, בשביל ספיקא דיומא.

וראיתי להביא מספר מחיר חלב (להגאון אב"ד סאניק) בחידושים עמ"ס שבת, כי יש מקום להסתפק באופן הנס לפי שני התירוצים של הבית יוסף, דהיינו לפי תירוץ הראשון שנשאר הפך מלא, ואם כן היתה ברכה, ולפי זה לא נדע אם כל השמן הניתן וניצק לתוך נרות המנורה היה של ברכה, ומה שנשאר בתוך הפך היה משמן הטבע, שנשאר גוף השמן שהיה בהפך מתחילה שהיה חתום, או להיפך שהשמן הניתן וניצק להנרות היה מגוף השמן הטבע שהיה מתחילה, ומה שנשאר בהפך היה שמן של ברכה. והחילוק מובן ממילא, שלפי הדרך הראשון היה הנס ביום ראשון, וכמו כן עד יום השביעי, אבל ביום השמיני היה דולק הנר של הטבע. ולפי הדרך השני, ביום הראשון לא היה דולק משמן של נס, רק בשבעה ימים האחרונים.

לומר הלל ולהדליק נרות. ואם כן נהי' הדלקת נרות בעצם לאו דאורייתא, מכל מקום חנוכה גופיה, וכל הימים טובים הקבועים על נסים, דאורייתא נינהו, כדעת הבה"ג דהלל ומגילה וחנוכה דאורייתא (ופליגי בזה רמב"ם ורמב"ן בספר המצות בשורש הראשון סוף תשובה א' וב' ע"ש), ונמצא חנוכה עיקרו דאורייתא ופירושו מדרבנן ע"ש. [נועין בתוספות (סוכה ג.) שאחר שגזרו רבנן, יש לומר דאפילו מדאורייתא לא יצא ע"ש].

ולפי זה כיון דמן התורה יש חיוב לעשות זכר ביום הנס, אם כן ביום הראשון שנסתפקו חכמים אי דלק או שמן טבעי או שמן נס, הרי הוצרכו לתקן הדלקת הנרות, דספיקא דאורייתא לחומרא. ועל דרך זה גם ביום השמיני הוצרכו לתקן, כי אולי בראשון לא היה נס רק בשמיני, וספיקא דאורייתא לחומרא. אמנם להוסיף עוד לתקן גם יום התשיעי משום ספיקא דיומא, הרי זה כבר ספק ספיקא בדאורייתא, ספק אי יום השמיני היה נס, ואם תמצא לומר שהיה נס, אולי היום כבר יום התשיעי, ושפיר לא תיקנו רק שמונת ימי חנוכה.

ונראה דעל זה רימו הכתוב, מאת ה' היתה 'זאת' היא נפלאת בעינינו, דקאי על יום זאת חנוכה, שאנו מדליקין בו עבור נס הנרות, הלא 'היא נפלאת בעינינו', אם היה בו נס, דאי אפשר היה לברר ולראות אם נשאר ליום השמיני השמן הטבעי או היה דולק בו שמן נס, ולמה נתחייב להדליק מכח ספק, הלא ספיקא דרבנן לקולא. אך זהו רק אם חיובא דחנוכה הוי דרבנן, אבל באמת 'זה היום עשה ה'', יש בזה חיובא דאורייתא, וספיקא להחמיר, ולכן 'נגילה ונשמחה בו'. ונרמז גם כן 'בו' עולה שמונה, שמדליקין שמונה ימים. וממילא מתיישב גם כן למה אין מדליקין תשעה משום ספיקא דיומא, כיון דהיא נפלאת בעינינו, והוי עצם חיוב בשמיני רק משום ספק, על כן יום התשיעי הוי ספק ספיקא, ואולינן לקולא, ונגילה ונשמחה 'בו', רק שמונה ימים ולא תשעה. – וגם נרמז בתיבת 'בו', כי השמונה ימים שאנו מדליקין מחולקין המה, ששה ימים האמצעיים הוי ודאי נס, ושני ימים של תחלתה וסופה הוי רק ספק, ונגילה ונשמחה 'בו'.

*

מימות יהושע, ויש ספק אי לקרות בי"ד כערי הפרוות, או בט"ו כמוקפים, אי אפשר להקל בשניהם שלא לקרות כלל, דהוי תרתי דסתרי, על כן קורין ביום י"ד, וכיון שכבר קראו בי"ד, הוי יום ט"ו ספק דרבנן ואולינן לקולא. ואם כן גם כאן, אחר שמדליקין ביום ראשון, למה נדליק גם בשמיני, הא הוי ספיקא דרבנן, ובזה ליכא תרתי דסתרי, שהרי כבר הדליקו ביום ראשון.

אבל בדברי הר"ן (פסחים שם) שדן לענין הספק אי רק שתי כוסות הראשונות צריכין הסיבה, או רק שתי כוסות האחרונות, כתב דאי אפשר להקל שישתנו כולם בלי הסיבה, דהוי תרתי דסתרי, על כן יש לשתות כולם בהסיבה ע"ש. ודברי הר"ן סתראי נינהו. ושוב ראיתי במשנה למלך (ה' מגילה א-יא) שהעיר בזה. – אבל באמת נידון דידן שונה קצת, כי שם נולד 'לנו' הספק בתיקון חכמים, שהם תיקנו י"ד לפרוות וט"ו למוקפין, והוא מסופק כעת באיזה עיר הוא נמצא. ועל דרך זה בארבע כוסות, אנו מסתפקין כעת איך היה תקנת חכמים, על הראשונות או על האחרונות, אבל כאן נולד הספק 'לחכמים' גופיהו, מתי היה הנס ביום ראשון או ביום שמיני, והם הצטרכו לדון על איזה יום לקבוע הנס והבן.

*

אמנם לפי דבריו שגילה לנו ספק חדש באיזה יום אירע הנס, יש לומר גם באופן אחר, דהנה בגמרא (מגילה יד.) אמרו מ"ח נביאים וז' נביאות שנתנבאו להם לישראל, לא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילה. מאי דרוש, ומה מעבדות לחירות אומרים שירה [ביציאת מצרים אמרו שירה על הים], ממות לחיים על אחת כמה וכמה ע"כ. וברש"י ואם תאמר נר חנוכה, כבר פסקו הנביאים, אבל בימי מרדכי היו חגי זכריה ומלאכי ע"כ. ובריתב"א (שם) כתוב, וזה לשונו ורבנן דתיקון בתר הכי נר חנוכה, יש לומר דסמין נמי אהאי טעמא ע"כ. ועל פי זה העלה החתם סופר (חי' שבת כב.) ובשו"ת או"ח סימן רח) דמצות עשה דאורייתא לקבוע יום על כל נס, דקל וחומר דאורייתא היא, השתא משיעבוד לגאולה אמרינן שירדה, ממות לחיים לא כל שכן, אלא שחכמים קבעו מה לעשות בו מעין המאורע, בפורים לקרוא מגילה ולשלוח מנות, ובחנוכה

עוד היה נראה לומר בענין נס השמן, שהקשו המפרשים איך מדליקין בשמן נס, הא בעינן שמן זית, ולא מה שנוצר שלא מהזית. וגם מה שהקשו לפי תירוץ הב"י שמצאו הנרות מלאים, הרי נר שכבתה נדשן השמן נדשן הפתילה (שם פח:), ואיך השתמשו למחרתו באותו שמן.

ונראה דהנה אמרו חז"ל (שבת כא:) כשנכנסו יוונים להיכל טמאו 'כל' השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול וכו' ע"ש. ויש לדקדק דאם כן הרי לא טמאו 'כל' השמנים, והוי ליה למימר כשנכנסו היוונים טמאו השמנים, ובדקו ומצאו פך אחד. ובתוספות שם הקשו עוד, מנא להו שלא טימאו אותו הפך בהיסט ע"ש.

ונראה דהנה ברוקח (פ' אמור) כתוב, סמך הכתוב שמן ונרות לסוכות, מה סוכות שמונת ימים, אף חנוכה שמונה ימים ע"כ. ויש לומר, דהנה כבר דברנו (בימים הקודמים) דמבואר בתרגום יונתן (שמות לה-כח) כי העננים הביאו במדבר את השמן להדלקת המנורה ולשמן המשחה מגן עדן, כי לא היו להם אז שמן במדבר ע"ש. ויתכן לומר שגם אותו הפך שמן שמצאו בימי חנוכה, הובא אחר כך מלמעלה מגן עדן כדי שיהיה להם שמן טהור להדליק. ושפיר אמרו שהיוונים טמאו 'כל' השמנים שבהיכל, אך כשגברו מלכות בית חשמונאי, מצאו פך שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, היינו חותמו של הקב"ה כביכול, שאלקיכם כהן הוא (סנהדרין לט:), ובמהרש"א (שם) שהוא כהן גדול ע"ש. והיה חתום בחותמו, שפך זה הובא להם מן השמים לצורך ההדלקה.

ועל זה אמרו, נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה (תהלים ט-ט), שניתן להם תחלה פך השמן בדרך נס, כדי להתנוסס, שיתרבה הנס שמונה ימים, שמצאו פך שמן בחותמו של הקב"ה. והנה אמרו (יומא טט:) דנפל להו פתקא מרקיעא דהוה כתב בה אמת, אמר רב חנינא שמע מינה חותמו של הקב"ה אמת ע"כ. ואם כן היה נחתם הפך באותיות אמת, וזהו שמסיים 'מפני קושט סלה', דקושטא היא אמת, מפני החותם של קושט שהיה עליה, השכילו שהגיע להם זאת בדרך נס כדי להתנוסס.

וממילא אתי שפיר סמיכת שמן ונרות דחנוכה לסוכות, כי טעם ישיבת סוכה, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים (ויקרא כג-מג), ובגמרא (סוכה יא:) ענני הכבוד היו ע"ש. וכמו כן הפך שמן של חנוכה הובא גם כן מלמעלה על ידי ענני הכבוד, כמו שהובא השמן הראשון במדבר לצורך הדלקת המנורה והשמן המשחה. [ויובן ביותר לפי מה שכתוב בש"ך על התורה (פ' וישלח) דהכד שמן של יעקב הוא השמן שנמשחו ממנו המשכן וכליו ואהרן ובניו, שעדיין כולו קיים (כריתות ה:). ובברכת שמואל (פ' מקץ) שזהו גם הפך שמן של חנוכה ע"ש. אם כן השמן משחה של המשכן, הוא אותו השמן של חנוכה, והענני כבוד הביאום].

ולפי זה יש מקום לומר, דכמו שמצינו דאש של מעלה בוער ואינו מכלה (תוספות חגיגה כו:), ועל דרך שנאמר בהסנה, והסנה בוער באש והסנה איננו אוכל (שמות ג-ב), כמו כן שמן זית של מעלה בוער ואינו נאכלת. ואותו פך שמן שמצאו בחותמו של הכהן גדול הוא הקב"ה, מעצי זיתים שבגן עדן, אין האש אוכלתו, ונשאר ממנו בהמנורה כל השמונת ימים, ולא היה השמן נאכל, וממילא היו כל השמונה ימים שמן זית דיקא, ולא שמן נס. ולא תקשה איך הותר השמן למחרתו, הא נר שכבתה נדשן השמן, דהיינו רק כאשר האש אכלה קצת מהשמן, אז נעשה שיריה כדשן, וצריכין לדשנה, אבל אם לא נאכל כלום מהשמן, שפיר ראויה השמן עוד הפעם למחר. וזה דומה לכוס יין פגום (פסחים קה:), אשר רק אם שתו ממנה קצת אז נחשבת פגום, אבל לא אם לא שתו ממנה כלום.

ובזה יתיישב גם כן בגמרא (שבת כג.) אמר רב יהודה יום ראשון המדליק מברך ג', מכאן ואילך מברך ב', מאי ממעט, ממעט זמן. ונימעוט ניסא, ניסא בכל יומא איתיה [שהרי כל שמונה הדליקו מן הפך] ע"כ. והקשה ההפלא"ה בפנים יפות (פ' מקץ) הלא כל המפרשים טרחו לבאר מה היה הנס ביום הראשון, הא מצאו פך שמן על יום אחד, ואיך עלה על דעת המקשן דרק ביום ראשון יברכו שעשה נסים, ולא בשאר הימים ע"כ.

ולפי מה שנתבאר אתי שפיר, דבאמת עצם הנס היה רק ביום הראשון, שמצאו פך שמן מן השמים, שהשמן

ואם כן המתין ה' מיום זאת חנוכה, שהוא היום שהיה ראוי להקים את המשכן, עד יום ראש חודש ניסן שבו הוקם המשכן, פ"ט ימים כמנין חנוכה. ועל כן קורין יום זה 'זאת חנוכה', מה שהיה ראוי ליארעות ביום הזה, מיתת נדב ואביהוא, המתין ה' פ"ט ימים, ונתאחר חנוכת המשכן עד יום ראש חודש ניסן. (עיין שמן ראש לחנוכה ח"א אות קז).

ויש להוסיף דלכך נד"ב ואביהו"א (עם השתי תיבות) עולות בגימטריא פ"ט כמנין חנוכה, כי המתין ה' עבורם מלהקים המשכן בזמנו פ"ט ימים, ועבור זה הוצרך לשלם זאת בימי חנוכה.

*

והנה ידוע כי גמר החתימה לטובה היא בזאת חנוכה. ויש לומר בטעמו, כי בהיות שבימי חנוכה הקב"ה משלם להימים הראשונים שהיו מוכנים או להקמת המשכן, ואין הקב"ה מקפח שכר אפילו מיום שהיה נועד לדבר טוב. ואז נאמר ויהי ביום השמיני קרא משה וגו' (ויקרא ט-א), ודרשו חז"ל (מגילה י): תניא אותו היום היתה שמחה לפני הקב"ה כיום שנבראו בו שמים וארץ, כתיב הכא ויהי ביום השמיני, וכתיב התם (בראשית א-ה) ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד ע"כ. וכיון שיום השמיני של חנוכה מכוון נגד אותו היום שהוקם המשכן, מן הראוי להיות בשמים ממעל לפני הקב"ה יום שמחה כמו יום הבריאה. ובזמן שהמלך בשמחה, אז הרחמים והחסדים גוברים, ואין מקום לעורר קיטרוג. על כן האריך ה' ברוב חסדיו את הגמר חתימה עד יום זאת חנוכה, זמן שמחה למעלה כבריאת שמים וארץ.

וזוהו הרמז בהכתוב שהתחלנו, 'מאת ה' היתה זאת' רומז על זאת חנוכה, אבל 'היא נפלאה בעינינו', כי לא היה בו נס, שכבר נתמלא השמן ביום השביעי. אך 'זה היום עשה ה'', היום הזה מכוון נגד אותו היום שעשה ה' את השמים ואת הארץ, שלא היה שמחה כזה לפניו עד הקמת המשכן, ולכן 'נגילה ונשמחה בו', כי היא זמן שמחה למעלה. והזמן גרמא לחנן ולבקש בו 'אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא', שיגמור החתימה עלינו לטובה, שנושע כולנו בבני חיי ומזוני ריחי, בגאולה קרובה במהרה דידן. ■

בוער ואיננו אוכל, וממילא נמעט בשאר הימים מלברך על הנס. ועל זה אמר כיון דסוף כל סוף ממנו הדליקו שמונת ימים, הרי נס כל יומא איתא, ולא מסתבר למעט ברכת שעשה נסים.

*

והנה מנהג ישראל תורה לומר ולומר מזמור ויהי נועם וגו' (תהלים צ-יז). ומבואר בקדמונים שהכהנים אמרוה כשיצאו למלחמה (עיין מגן אברהם סימן רצה). ויש לומר עוד, דאיתא בפסיקתא רבתי (פסקא ו) אמר רבי חנינא בכ"ה בכסלו נגמרה מלאכת המשכן, ועשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה וכו'. וכל זמן שהיה מקופל היו ישראל ממלמלין על משה לומר למה לא הוקם מיד, שמא דופי אירע בו, אלא שחשב ה' לערב שמחת המשכן בחודש שנוולד בו יצחק, שבניסן נולד וכו'. ומעתה הפסיד כסלו שנגמרה מלאכה בו, אמר הקב"ה עלי לשלם לו, מה שילם לו הקב"ה, חנוכת בית חשמונאי ע"כ.

ולפי זה שבכ"ה כסלו נגמרה מלאכת המשכן, ואז הביאו את המשכן אל משה, וכתיב וירא משה את כל המלאכה, והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו, ויברך אותם משה (שמות לט-מג). ופירש רש"י אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, ויהי נועם ה' אלקינו עלינו וגו' (במדבר יב-ט) ע"כ. על כן גם אנו אומרים זאת בחנוכה שמתחלת בכ"ה כסלו.

*

ובמקום אחר ביארנו עוד טעם שהמתין ה' בהקמת המשכן עד חודש ניסן, דהנה ביום הקמת המשכן מתו נדב ואביהוא, ואמר משה לאהרן, הוא אשר דיבר ה' בקרובי אקדש (ויקרא י-א), וברש"י היכן דיבר, ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כט-מג), אל תקרי בכבודי אלא במכובדי, אמר לו משה לאהרן, יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום וכו' (ויקרא יב-ב) ע"כ. ואם כן אי היה מקימין המשכן ביום השלמתו, יום כ"ה כסלו, אז היו נדב ואביהוא מתו כבר אז, וחס ה' על הצדיקים הללו, והמתין בהקמתו עד חודש ניסן, כדי שיתארכו ימי נדב ואביהוא.